

УДК 298.8: 37.034

Чорнойван Я.В.,*Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна*

РОЛЬ УЧИТЕЛЯ ТА СІМ'Ї У ВИХОВАННІ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ НА ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЗАСАДАХ (НА ПРИКЛАДІ ВІРИ БАГАЇ)

Стаття є спробою систематизувати інформацію про принципи та засоби виховання, якими керуються вчителі дитячих класів та підліткових груп у громадах віри багаї, про обов'язки батьків у сім'ях багаї, про співпрацю педагога та батьків.

Ключові слова: віра багаї, духовне виховання, Священні Писання, Баб, Багаулла, вчитель, сім'я.

Чорнойван Я. В. Роль учителя и семьи в воспитании молодого поколения на духовно-нравственных основах (на примере веры багаи)

Статья является попыткой систематизировать информацию о принципах и средствах воспитания, которыми руководствуются в своей работе учителя детских классов и подростковых групп в общинах веры багаи, об обязанностях родителей в семьях багаи, о сотрудничестве педагога и родителей.

Ключевые слова: вера багаи, духовное воспитание, Священные Писания, Баб, Багаулла, учитель, семья.

Chornoyvan Ya. V. The Role of the Teacher and Family on the Moral and Ethical Basis in the Education of Young Generation (From the example of Baha'i Faith)

The article is an attempt of systematization of information about the educational principles and facilities which are followed in the teacher's work at the child's classes and juvenile groups in bahai communities, about the parents' duties in the bahain families and about teachers' and parents' collaboration.

Keywords: the Bahá'í Faith, spiritual education, Scriptures, The Báb, Bahá'u'lláh, teacher, family.

Віра багаї (від араб. “бага” – “світло”, “слава”) – монотеїстична релігія, яка зародилася в Ірані в середині XIX сторіччя. Віра багаї поширюється сьогодні по всій земній кулі – її адміністративні

центри знаходяться більш ніж у 187 незалежних державах світу й на 45 залежних територіях, поєднавши більше 5 млн. чоловік незалежно від їх расової й національної приналежності, суспільного становища, культурних традицій і релігійного виховання. Сьогодні називають себе багаї більше 2100 етносів і етнічних груп [6, с. 11].

Оскільки віра багаї в своєму віровченні торкається всіх сфер життя людини, не оминула вона й морального та духовного виховання дітей. Сьогодні духовність є однією з найважливіших компонентів формування базової культури особистості. Виховувати через навчання – це головний шлях вирішення проблеми формування духовності підростаючого покоління. Цікавий досвід застосування морального виховання в освіті має віра багаї.

У дослідженні віри багаї, особливо щодо освіти й виховання, примат мають першоджерела цієї релігійної традиції. За відсутності спеціалізованої літератури з заявленої проблематики Священні Писання є найважливішими джерелами, які дають можливість виокремити ідеї, принципи та закони багаї, пов'язані з освітою та вихованням. Такими джерелами є, зокрема, книга “Байан” Баба, “Кітаб-і-Агдас” Багауллі, “Скрижалі Божественних Приписів”, “Проголошення всезагального миру”, “Секрет Божественної Цивілізації” Абдул-Бага та компіляції з Писань основоположників віри багаї “Виховання в душі багаї” та “Шлюб і сімейне життя”.

Джерела з віри багаї можна класифікувати на написані авторами-багаї – послідовниками цієї релігійної традиції, та на публікації, написані авторами-небагаї, які, в свою чергу, поділяються на аналітичну та критичну літературу. Серед існуючих сьогодні публікацій, написаних послідовниками релігійної традиції багаї, можна виокремити роботи як “Нова світова релігія: віра багаї” Вільяма С. Хетчера та Дж. Дугласа Мартіна, “Багауллі і нова ера” Дж. Е. Есслемонта, “Багаїзм” М. Перкінса та Ф. Хейнсворта, “Віра багаї” Ю. А. Іоаннесяна [6]. В цих джерелах тема освіти та виховання у вірі багаї висвітлюється в основному частково, кількома реченнями.

Академічними джерелами, які досліджують віру багаї загалом, але лише частково торкаються теми виховання дітей, є праці російського сходознавця І. В. Базиленка “Багаїзм у сучасній Росії”, білоруського дослідника релігії П. Кирюшина “Сучасні релігійні настрої буржуазії”, де вірі багаї присвячений окремий розділ – “Багаїзм” [див. 7].

Найбільше значення для дослідження питання духовного виховання дітей у вірі багаї мають матеріали, що видаються грома-

дою багаї для проведення практичних занять із вірянами та для організації роботи вчителів у навчальних гуртках, дитячих класах та підліткових групах, а також документи та періодичні видання керівних структур релігійної традиції.

Що стосується української науки, на теренах України на сьогодні єдиним дослідженням віри багаї є робота І. В. Чернікової “Історична еволюція багаїзму (середина XIX – кінець XX ст.)”, де це явище досліджується в соціально-політичному контексті, а тема освіти висвітлюється побіжно через аналіз освітніх проєктів Міжнародного товариства багаї [див. 9].

Отже, аналізуючи зміст вищезгаданих джерел, автор має змогу реалізувати наступні завдання:

- визначити роль учителя в духовному вихованні підростаючого покоління;
- окреслити сфери впливу сім’ї на навчання дітей та обов’язки батьків у вихованні духовності та моральності дітей;
- встановити на основі досліджуваного матеріалу важливість навчально-виховної проблематики віри багаї для вітчизняної науки.

У контексті соціального вчення віри багаї Священні Писання, твори засновника релігії багаї Багаулли та його наступників – Абдул-Бага та Шогі Еффенді, а також періодичні видання Всесвітнього Дому Справедливості свідчать про особливий стан освіти та виховання дітей та дорослих в общинах багаї. Так, учительську працю багаї прирівнюють до богослужіння: “Відповідно до явного божественного Тексту навчання дітей є необхідним і обов’язковим. Звідси витікає, що вчителі – служителі Бога, бо вони стали на шлях виконання цієї справи, що дорівнює богослужінню. Тому з кожним своїм диханням належить тобі підносити хвалу, бо ти навчаш своїх духовних дітей” [11, с. 33].

У Священних Писаннях віри багаї містяться поради й повчання, що демонструють, як правильно навчати й виховувати дітей. Йдеться, зокрема, про любов і розуміння, які вчителі повинні виявляти до всіх своїх учнів без винятку, адже це не просто діти, а унікальне творіння Бога, наділене індивідуальними талантами та здібностями. Немає жодної невиправної дитини – всі з них можуть бути добрими, можуть розвивати в собі духовні якості, адже всі люди створені благородними. На уроках учитель може й повинен допомогти своїм учням проявити це благородство.

Учення віри багаї розділяє вчителів на два типи:

- тих, хто вірить у те, що вивчає та чого навчає дітей;
- тих, хто не розуміє віроповчальних принципів.

Вчитель другого типу вважає, що його учні нічого не знають та що їм важко вчитися, навіть звинувачує їх у тупості. Проте справжній учитель, як учить Багаулла, вірить, що в його учнях є приховані таланти, які він зобов'язаний допомогти їм виявити. Тому він зробить усе можливе, щоб активізувати учнів під час уроку: він розмовлятиме з ними, буде цікавитися їхньою думкою й потурбується про те, щоб у дітях розвивалися здібності, дані їм Богом. Оскільки з деякими дітьми це завдання буде досить складним, Писання багаї наголошують, що вчитель повинен пам'ятати, що зі всіх талантів і здібностей найважливішими є ті, які пов'язані з духовними якостями.

Особливу увагу вчителі дитячих класів багаї приділяють звичкам дітей. Звички, засвоєні в дитинстві, стають частиною життя людини, її щоденних дій. Значення звичок, як і духовних якостей, розвинутих в учнів учителем, за постулатами віри багаї, є особливим. Тому вчителі багаї прагнуть так впливати на учнів, щоб вони засвоювали звички, що корелюють зі стилем життя багаї [5]. У своїх творах Абдул-Бага порівнює досконалого вчителя з безмежним океаном знань, а учня такого вчителя – з рясним фонтаном знань [1].

Вчитель багаї повинен бути ще й психологом – лікарем дитячих душ. У процесі навчання він має виправляти недосконалості дитини, а поряд із освітою має розвивати й духовну суть дитини: “Нехай буде вчитель лікарем дитячого характеру, так допоможе вінвилікувати духовні хвороби синів людських” [1]. Проте вчителем може стати не кожен, а лише той, хто позбувся гордині, самолюбства та пристрастей. Щоб навчати інших, давати мудрі настанови, вчитель сам повинен досягти покірності та примирення з богом, оточуючими та з самим собою: “В іншому випадку не будуть дієвими настанови його” [1]. Священні Писання багаї містять практичні поради вчителям, зокрема, щодо уникнення суворох покарань і жорсткої дисципліни в процесі виховання – а також щодо недопущення всездозволеності на уроці. Завдання вчителя-багаї – йти серединним, помірним шляхом, формуючи духовний характер дитини з любов'ю, терпінням і мудрістю [4].

Все ж у педагогічній практиці бувають випадки, коли вчитель не може обійтися без покарання, але у всякому разі цей засіб повинен бути гуманістично спрямованим. В освітніх матеріалах Інсти-

туту Рухі – одного з освітніх проектів віри багаї – виокремлюються три концепції застосування гуманістичного покарання:

1) дитина повинна чітко розуміти, за що саме її карають. Вчитель повинен ясно пояснити їй, що саме вона вчинила, чому це недобре, та пояснити, що тепер дитина має кілька хвилин почекати (вистачить п’яти хвилин), перш ніж гратися зі всіма.

2) покарання повинно йти одразу за вчинком, оскільки дитина швидко забуває про те, що зробила.

3) покарання повинно бути невеликим і помірним. Не слід відлучати дитину від ігор на цілий тиждень [4].

Вчителеві варто також постійно пам’ятати про те, що діти можуть виявляти агресивність та непокірність, але за жодних умов педагог не має права принижувати дитину, адже так її негативні якості характеру розвиваються сильніше [11, с. 17].

Сім’я, як доводить англійський філософ Герберт Спенсер, – це первинна одиниця організованого суспільства. Для багаї сім’я має важливе значення. Якими будуть лад і закони в сім’ях, як виховуватимуться діти, таким буде й наше суспільство в майбутньому. Багаї переконані: якщо батьки у вихованні дітей та в щоденному житті керуватимуться принципами рівності та справедливості – діти зрозуміють істинне значення дисципліни й порядку, відповідальності та захисту прав людини [10, с. 12]. Забезпечення такого порядку у своїй сім’ї є обов’язком кожного багаї: “Згідно з ученням Багаулли, сім’я як форма спільності людей повинна навчатися всім добродіянням і виховуватися відповідно до правил святості” [11, с. 75-76].

Вчення віри багаї стверджує про важливість створення чоловіком і жінкою сім’ї: “Для близьких своїх нехай покажуть вони приклад істинної та щирої любові один до одного, дітям своїм нехай дадуть вони таке виховання, завдяки якому далеко рознесеться слава про їх сім’ю” [2]. Відтак чоловіку та жінці недостатньо лише одружитися – вони мають постійно вдосконалювати свою сім’ю та будувати її на принципах взаємоповаги, єдності та гармонії: “Необхідно постійно турбуватися про міцність сімейних уз і не утискати прав будь-кого з членів сім’ї...” [11, с. 76].

В сім’ї багаї чоловік та жінка є рівними у своїх правах, проте вони мають справедливо визначені обов’язки щодо функціонування сім’ї та виховання дітей. Найпершим обов’язком і чоловіка, й жінки, як визначив Абдул-Баха, є захист, освіта та виховання дітей: “...у цьому й полягає істинне милосердя до дітей і бать-

ківський обов'язок" [11, с. 23]. У Священних Писаннях неодноразово стверджується, що виховання й навчання дітей для багаї є обов'язковим: "На батька та матір покладений обов'язок не жаліти зусиль, виховуючи чад своїх, годувати їх молоком знання, навчати наукам і мистецтвам. Батьки, що нехтують цим, будуть покликані до відповідальності та постануть перед суворим обличчям Господа, засуджуючим їх" [1]. Діти також мають свої обов'язки, найголовнішим із яких є повага до батьків: "Повага до батьків, так само як і повага до Бога, – один зі священних обов'язків, записаних у Книзі Бога та покладених на дітей" [11, с. 50].

В першу чергу мати відповідає за виховання дітей, на чому постійно наголошують Писання: "...мати – а не батько – народжує дітей, піклується про них, коли вони ще немовлята, і є, таким чином, їх першим вихователем..." [2]. Писання надають матері єдину перевагу – створення в сім'ї такої атмосфери, що має сприяти як фізичному, так і духовному благоустрою та розвитку дітей [2].

Вчення багаї містить поради матерям бути особливо уважними при вихованні дітей, де кожна деталь має особливе значення: "Нехай вони не шкодують праці своєї, адже поки гілка зелена і ніжна, її ріст можна спрямувати в належний напрямок. Тому матері повинні пестити своїх дітей подібно тому, як садівник пестить ніжну молоду парость" [1]. Якщо дитину виховувати правильно, вона виросте гідною та досконалою людиною. Тому саме матері надається виключне право та обов'язок формувати її характер та звички [3]. Однією з численних рекомендацій для матері у Священних Писаннях багаї є похвала дитині, яка здійснила добрий учинок. Мама повинна виразити своє задоволення вчинком дитини, проте якщо виникає навіть незначна небажана схильність у дитини, вона має покарати її, використовуючи розумні методи – "легкий словесний осуд" [10, с. 125].

Проте, хоча мати й має найбільш сильний вплив на розвиток дитини, на батькові також лежить велика відповідальність за духовне виховання дитини. За приписом Багауллі, батько, який недостатньо серйозно ставиться до виховання своїх дітей, може бути позбавленим батьківських прав [2]. Тому батько повсякчас повинен давати дітям поради й наставляти їх, виховувати в них характер і звички, гідні похвали, віддати в школу, щоб діти навчалися мистецтвам і наукам, зробити все, щоб діти збагатили свій розум мудрістю та світовими досягненнями [2]. Крім того, за Писаннями, батько зобов'язаний навчати сина та дочку читання й письма, але якщо він не має змоги здійснити

свого обов’язку через бідність, тоді цей обов’язок бере на себе Всесвітній Дім Справедливості – або ж хтось із громади, бо це є святою справою для багаї: “Той, хто виховує сина свого або сина інших, немовби виховує мого сина, над ним пребуде слава Моя, Моє благовоління, Моя милість, що охоплює цей світ”, – писав Баб [8, с. 128].

Таким чином, духовне виховання дітей у сім’ях громади багаї має на меті досягнення ними досконалості: “Життя людини лише тоді не буде позбавлене змісту, якщо вона досягне людської досконалості. Якщо ж вона буде вмістилищем недосконалості роду людського, то краще їй померти, ніж жити, краще припинити існування, ніж продовжувати його” [10, с. 146]. Виховання в сім’ях багаї ґрунтується на принципах, які червоною ниткою пронизують усе вчення Багаулли, – любові та добра: “Любов і добро справляють більш сильний вплив на становлення досконалого людського характеру, ніж покарання” [12, с. 63].

Виховання має бути м’яким та тактовним, про що у своїх працях говорить Шогі Ефенді: “Батькам слід м’яко та терпляче прищеплювати своїм дітям принципи моральної поведінки, посвячувати їх у ці принципи, навчати тактовно та з любов’ю...” [13, с. 25]. Батьки-багаї мають сувору та обґрунтовану заборону фізичних покарань: “Неприйнятно бити дітей або сварити їх; характер дитини зіпсується, якщо батьки будуть використовувати фізичні покарання” [10, с. 125].

Батьки-багаї повинні виховувати дітей із любов’ю та навчати їх любити, перш за все, на особистому прикладі в сім’ї, а також допомагати дитині втілювати духовні та моральні принципи в життя через конкретні справи. Так, батьки з перших днів життя дитини мають прищеплювати їй любов до тварин: “Якщо тваринка хвора – нехай діти зроблять усе, щоб вилікувати її, якщо вона голодна – нехай нагодують її, якщо мучиться від спраги – нехай напоють її, якщо занедужала – нехай потурбуються про неї та приласкають її” [1]. Таким чином, діти виховують у своєму характері важливу якість – милосердя.

Батьки повинні виховувати у своїх дітях не лише добрий характер, а й прагнення до знань. Тому дуже важливо встановлювати та підтримувати тісні й доброзичливі стосунки між сім’єю та вчителем. Для виховання гармонійної та досконалої людини потрібен гармонійний і несуперечливий вплив із обох сторін. У класах багаї діти навчаються за постулатами віри та духовними запитамі батьків. Батьки підтримують навчальну програму своїм прикладом і спонукають дітей активно навчатися.

Попри релігійні рекомендації багаї, досить часто стосунки між учителем та сім'ями моделюються так, як і в світських школах. Виникає певна ворожнеча між батьками та вчителем: учитель звинувачує батьків у поганій поведінці дітей, а батьки – в свою чергу – звинувачують учителя в некомпетентності. Але багаї повинні уникати таких ситуацій, адже, за принципами віри, головне завдання багаї – допомагати іншим, прощаючи їхні недоліки. А тому вчитель і батьки повинні проводити постійні бесіди про поведінку дітей у класі та вдома заради порядного та цілеспрямованого виховання дітей [4]. Співпраця батьків і вчителів має на меті "...підняти освіту на такий рівень, щоб не залишилось жодної неосвіченої дитини" [4].

Висновки з дослідження й перспективи подальших пошукув у даному напрямку. Отже, вчительська праця у вірі багаї – священна та прирівнюється до богослужіння. Вчителі багаї – служителі Бога. Основою вчительської праці є Священні Писання, що містять настанови та закони освіти й виховання багаї. Робота вчителя побудована на гуманістичних засадах, що відкидають суворі покарання та жорстку дисципліну. Основне завдання вчителів багаї – впливати на своїх учнів так, щоб вони засвоювали звички, гармонійні зі стилем життя багаї, що означає відмову від расових, культурних і соціальних забобонів та релігійного фанатизму. Проте не лише вчитель несе відповідальність за освіту та виховання майбутнього покоління. Соціальне вчення віри багаї чітко окреслює обов'язки та завдання батьків у сфері виховання молодого покоління на духовно-моральних засадах. Кожен багаї зобов'язаний забезпечити такий лад у сім'ї, коли кожен її член керуватиметься принципами рівності та справедливості, а діти зрозуміють істинне значення дисципліни й порядку, відповідальності та захисту прав людини. Завдання вчителів та батьків у громадах багаї у вихованні підростаючого покоління ґрунтується відповідно до соціального вчення віри багаї на принципах любові та добра, має на меті досягнення досконалості у світі людей та є різновидом служінням своїй релігії та громаді.

Дослідження досвіду віри багаї в духовному вихованні дітей має широкі перспективи, оскільки навчально-виховна система віри перебуває на стадії розвитку та становлення. Сьогодні ще не сформовано остаточної системи освіти багаї. Подібні дослідження мають потенціал структурувати та систематизувати результати, отримані громадою багаї, та надають можливість глибше з'ясувати значення досвіду даної релігійної традиції для теорії та практики вітчизняної педагогіки.

Список використаної літератури та джерел:

1. Абдул-Баха. Избранное из Писаний Абдул-Баха / Абдул-Баха. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http:// bahaiarc. narod. ru/ books/ SelofAB. htm](http://bahaiarc.narod.ru/books/SelofAB.htm).
2. Брак и семейная жизнь Бахаи. // Выдержки из Писаний Веры Бахаи; [пер. с англ.]. – СПб.: Единение, 1995. – Вып. 4. – с. 92. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www. bahai. ru/ library/ Compilations/ Marriage_FamilyLife. htm](http://www.bahai.ru/library/Compilations/Marriage_FamilyLife.htm).
3. Воспитание в духе бахаи. // Сборник цитат из Писаний Бахауллы, Абдул-Баха, Шогги Эффенди; [пер. с англ.]. – СПб.: Единение, 1994. – Вып. 3. – 43 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http:// www. bahai. ru/ library/ Compilations/ BahaiEducation. htm](http://www.bahai.ru/library/Compilations/BahaiEducation.htm).
4. Духовное образование детей: Институт Рухи. // Духовное Собрание Бахаи России; [испр. изд.]. – Санкт-Петербург, 2000. – Книга 3. // Независимая архивная служба “Архивы – память громады” [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http:// bahaiarc. narod. ru/ books/ Ruhi3-2-r. htm](http://bahaiarc.narod.ru/books/Ruhi3-2-r.htm).
5. Институт Рухи. / Дальнейшие размышления об Институтах по Обучению – подборка писем Международного Центра по обучению. // Библиотека исследователей Веры Бахаи. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http:// www. bahai- library. com/ russian/ teach/ institut. html](http://www.bahai-library.com/russian/teach/institut.html).
6. Иоаннесян Ю. А. Вера Бахаи. / А. Ю. Иоаннесян. – СПб.: Азбука-классика; Петербургское Востоковедение, 2009. – 288 с.
7. Кірушын П. Сучасныя рэлігійныя настроі буржуазіі. / П. Кірушын. – Мінск: Інстытут філэзофіі Беларускай Акадэміі Навук, 1931. – с. 75-87.
8. Персидский Байан: Конспект [пер. с англ.]. – Казань: Фолиантъ, 2002. – 120 с.
9. Чернікова І. В. Історична еволюція багаїзму: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 “Всесвітня історія” / І. В. Чернікова. – Дніпропетровськ, 2001. – 15, [1] с.
10. Abdu’l Baha. Selections from the Writings. / Abdu’lBaha. – Haifa: Baha’i World Centre, 1978.
11. Baha’i Education (A Compilation from Baha’i Writings). – London: Baha’i Publishing Trust, 1976.
12. Letter on behalf of Shoghi Effendi to an individual believer, 26 January 1935. / Baha’i Education (A Compilation from Baha’i Writings) – London: Baha’i Publishing Trust, 1976.
13. Letter on behalf of Shoghi Effendi to an individual believer, 9 July 1939. // Baha’i Education (A Compilation from Baha’i Writings). – London: Baha’i Publishing Trust, 1976.